

Előszó

A történeti nyelvtudomány már mintegy kétszáz éves diszciplínája a nyelvtudománynak, de – ha a korábbi adatközlő munkákat, gyűjteményeket nem vesszük is figyelembe – már a frazeológia mint önálló tudományterület is nagyjából száz évre tekint vissza. Mégis mindkét terület **adós az állandósult szókapcsolatok történeti megközelítésével, azok létrejöttének és változásának a rendszerező vizsgálatával**. Van ugyan számos munka, amely egyes kifejezések eredetmagyarázatával foglalkozik, de ezek javarészt inkább néprajzi vagy művelődéstörténeti indíttatásúak, s nem a nyelvi változás oldaláról közelítenek a kérdéskörhöz.

Az utóbbi nagyjából három évtizedben ugyan a nemzetközi, főleg a német és orosz frazeológiai kutatás egyre inkább felismerte ennek a lemaradásnak a tényét, s szaporodnak az ilyen irányú vizsgálatok (különösen a történeti adatbázisok építése és számítógép-alapú vizsgálata), ám nagyobb, monográfiászerű munkák eddig nem születtek ezen a területen. Még inkább így van ez a magyar kutatásban, pedig már Hadrovics László is rámutat egy írásában (1992), hogy a magyar frazeológiában túlzottan dominál a művelődéstörténeti szempont, s hiányzik az állandósult szókapcsolatok nyelvi jelenségként való vizsgálata. A változtatás szándékával írta meg *Magyar frazeológia* című monográfiáját is (1995), amelyben igyekszik számos kifejezés keletkezését a szintaxis oldaláról bemutatni, igaz, ebben is nagy terjedelemben található a kifejezések képi és művelődéstörténeti háttérével foglalkozó fejezetek.

Könyvemben a fent jelzett adósságot szeretném tovább csökkenteni. Először röviden áttekintem a történeti frazeológia mai helyzetét s kidolgozatlanságának főbb okait. Ezután a történeti frazémakutatás módszertani kérdéseivel foglalkozom, elsősorban a frazémák történeti szövegekben való azonosítására alkalmas fogódzókat veszem nagytitkos alá.

A harmadik fejezet az állandósult szókapcsolatok keletkezését, a frazeologizálódás folyamatát vizsgálja többféle megközelítés szerint. Ebben a fejezetben kapnak helyet a frazeológiai kölcsönzés kérdései is. A következő két fejezet a frazeológiai egységek változását vizsgálja, de eltérő hangsúlyokkal: a negyedik fejezetben magához a frazeologizálódás folyamatához, azaz az egyes egységek létrejöttéhez és megszilárdulásához kötődő jelentéstani és morfoszintaktikai változásokról van szó, míg az ötödik fejezet a már létrejött egységek további változásával foglalkozik, beleértve ebbe a formai módosulásokat és a jelentésváltozásokat túl a frazeológiai egységek visszaszorulásának, illetve eltűnésének kérdéskörét is.

Mivel a fejezetek között viszonylag hosszúak is vannak, a jobb áttekinthetőség céljából mindegyiket rövid részösszefoglalás zárja le. Emiatt a dolgozat végén található összefoglalás a korábbi fejezetek vonatkozásában szükségesebb, ugyanakkor kitér a frazeológiai változásban szerepet játszó nyelvi és nem nyelvi síkok összefonódásának kérdéseire. Az összefoglalás után található a felhasznált forrás-, illetve szakirodalmi munkák és a rövidítések jegyzéke, továbbá a tárgymutató és a könyvben tárgyalt magyar és idegen nyelvű szólások és közmondások mutatója.

Könyvem az MTA-doktora címért benyújtott és sikeresen megvédett disszertációm alapján készült. Ezúton is szeretném megköszönni opponenseim (Bárdosi Vilmos, Kövecses Zoltán és A. Molnár Ferenc), valamint a bizottsági tagok hasznos megjegyzéseit, amelyeket igyekeztem beépíteni munkámba.

Szegeden, 2020 novemberében

Forgács Tamás